

היכל הבעש"ט

מאסף למשנת החסידות,
תולדותיה וגנזיה



Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2023

שנה ט"ז • גליון מ"ג • חורף תשפ"ג

היכל הבעש"ט

מאסף למשנת החסידות
תולדותיה ונביאיה

יוצא לאור ע"י

מכון הבעש"ט

מוסד להפצת תורת הבעש"ט

הרב נחום גרינוואלד

לייקוואוד

עורך

חברי המערכת:

הרב דוד אולידורט

ברוקלין

הרב ברוך אבערלאנדער

בודאפעסט

הרב מנחם מענדל קסטל

בני ברק

ISSN 1545-8423

Copyright © 2022

לשליחת מאמרים ותגובות:

Machon Habesht

37 Maplewood Terrace

Lakewood, NJ 08701

MachonHabesht@gmail.com

עיצוב ועמית: לוי רבינוביץ

lyt5754@gmail.com

תהה: יעקב לנדא

leyakov770@gmail.com

משולחן המערכת

עומדים אנו בנעילת שערי ההיכל, 'היכל הבעש"ט', הארבעים ושלושה, אשר בשערי מביאים אנו כרגיל מבחר מאמרים בענייני תורת החסידות, מנהיגיה ותולדותיה מכל רחבי עולם החסידות, ומהם מאמרים יסודיים וכיוריים מרתקים ומעוררי מחשבה במעמקי החסידות וזמניה.

הנה מקצת מהנושאים הנידונים בגיליון היכל זה. במדור 'גנוזות' תבוא בתוך הדברים חשיפה של חסידות נסתרת אצל אחד הגאונים בראשית ימי החסידות הגאון רבי אריה ליב מטאטנוב, בעל "יריעת האהל", שמתברר שהיה שייך לחנוכה החסידות. יריעה ארוכה ומרתקת משל הרה"ח ר' אלי" מטוסוב היא חשיפת מהות הקונטרס המגן על החסידות בשם 'אגרת הויכוח והשלום'. הקונטרס מתפרסם מחדש מתוך כתבי יד עם מבוא מפורט, כשגולת הכותרת לראשו - הגהות מאדמו"ר ה'צמח צדק'. במדור 'דרכי החסידות' מתפרסם בירור הלכתי ביסוד המבואר מהבעש"ט שאין לחזור כשטעו בתפלה, מאת הגאון הגדול, מגדולי פוסקי דורינו, רבי גבריאל ציננער שליט"א. באותו מדור מתפרסם מחקר תגליתי על מנהג חלוקת תפוחים לבילי השענה רבה אצל יוצאי רוסיה הלבנה, ליטא ועוד.

מאמר מרתק נוסף הינו תיאור מפגש פלאי של הגה"ק רבי צבי הירש מליסקא עם אישים מתבוללים למחצה שאף נענה להשיב על שאלותיהם. הסיפור התפרסם בעבר בספר עלום כאנגליה ובא כאן תרגומו עם הערות, מעשה ידי הרב יצחק נתן שטראה. כן הבאנו פרקים מתולדות הגאון הייחודי ר' צבי יחזקאל מיכלואהן מפלוצק, בידי הרב אפרים גראססבערגער. מחקר יסודי ומאיר עיניים מופיע אודות היוסדות 'כולל וואהלין' בידי צדיקי אוקראינה לעומת הכולל, של צדיקי רוסיה ורוסיה הלבנה, מאת הרב מנחם מענדל שטראקס. חומר מעניין נוסף הוא של דרשה חסידית מאת החסיד רבי טוביה בעלשין, מגדולי חסידיו הוב"ד, בצירוף מאמר המגולל את תולדותיו מעשה אומן, בידי הרב שמואל סופער.

מלבד האמור יש שלל גדול מאמרים אחרים בהסברת החסידות ותולדותיה, תעודות ומכתבים חסידיים שמתפרסמים כאן כפרסום ראשון, תגובות, מכתבים והמשכים מגליונות קודמים הדנים מנקודות זווית חדשות ומעמיקות בכל שטחי החסידות.

מקווים אנו שכמו ההיכלות הקודמים שמצאו חן בעיני מבקשי החסידות ושוחריה, אף היכל זה יתרום להרמת קרן החסידות ומשנתה, ויקדם את קיום היעור של יוצאו מעיינותיהן חוצה מההיכל הפנימי עד לחוצה ממנו, אכ"י.

כל הזכויות שמורות למערכת. ואין להדפיס או לפרסם מאמרים ומכתבים המובאים בקובצינו בלי קבלת רשות בכתב מהמערכת.

הרב יצחק נחמן שטראה

"וראיתי אני לבדי את המראה אבל חרדה גדולה נפלה"

סיפור פלאי עם הגה"ק רבי צבי הירש מליסקא זי"ע
נמצא משוקע בספר הרחוק מהווי החסידי

מבוא

הגה"ק מהרצ"ה מליסקא זי"ע

האדמו"ר הגה"ק מוהר"ר צבי הירש פרידמאן אב"ד ליסקא בעל המחבר ספר 'אך פרי תבואה' זצוק"ל, נולד בה' אייר תקס"ח בעיר אוהעל. בילדותו התייתם מאביו ר' אהרן ונתגדל אצל הגה"ק בעל ה'שמח משה' זצוק"ל זי"ע ואח"כ הלך ללמוד אצל הגאון רבי צבי הירש העלער בבאניהאד. היה רב ואדמו"ר בליסקא ומפורסם באיזור הונגריה סלובקיה כאחד מגדולי צדיקי החסידות. במיוחד התפרסם כאיש מופת וקמיעות. משמשו ותלמידו שלימים היה ממשיכו היה הרב"ק הנודע איש מופת רבי ישעי' שטיינער מקערעסטיר זי"ע.

נראה שהיה הצדיק פורש כנפיו גם על כאלו שרחוקים היו מחסידות ובמעשי המופת חפץ לקרבם תחת כנפי הקדושה הפנימית וכפי שנראה להלן הדברים חדרו ופעלו פעולתם גם בקרב אלו שהתרחקו למדי.

ספריו הם 'אך פרי תבואה' על התורה ו'הישר והטוב'. נסתלק י"ד אב תרל"ד.

על מקור הסיפור ואמינותו

אנה ה' לידי ספר קטן כתוב באנגלית שנדפס בניו יארק לפני מאה ועשרים שנה עם הכותרת המוזרה "הרב מליסקא – והיכולת של המדע הנוצרי במאה העשרים – סיפור אישי" מאת מר אנטאני פ. פאליצער.

מתחלה כאשר ראיתי את הספר בעל השם המוזר חשבתי לעצמי שמדובר בחיבור של אחד המסיתים מאנשי כת המסיון, אך אמרתי לעיין בו שמא בכל זאת ימָצא בו איזה ידיעות על הצדיק מליסקא. כאשר פתחתי ודפדפתי בו ראיתי שאכן לפני סיפור מופת מאחד מצדיקי הדור ממאורי עולם החסידות, ה"ה הגה"ק מוהר"ר צבי הירש מליסקא זצוק"ל"ה ובו גם רב שיח שהיה להאדמו"ר זצוק"ל עם שני יהודים נאורים שבאו לתהות על קנקנו ולברר את סוד כוחותיו העל טבעיים. בדברים ברורים ופשוטים מבאר האדמו"ר את טיב המופתים ומעורר היהודים להתנהג בדרך הצדק והיושר ולקיום התורה והמצוות.

מחבר הספר אנטאני פאליצער, היה יהודי פשוט, יליד אירשא באונגארן, שהיגר לארה"ב בשנת תרל"ז לפ"ק, ונפטר בניו יארק בשנת תרס"ח לפ"ק.

מר פאליצער לא למד בישיבה מעולם ומן הסתם לא הבין שאולי יש חשש איסור עיסוק בדתיהם של החוג הנקרא – מדעי נוצרי. מה שהביאו לכתוב את סיפורו – כותב המחבר בתחלת ספרו – הוא דיון ציבורי שהתעורר בעיתונות של אותה העת, הן בניו יארק והן בשארי מדינות, אודות הכת הנזכרת ואמונתה שאפשר לרפאות חולים בדרכים על טבעיים, בפרט בעקבות עזבונה של אשה אחת מנאמני הכת שהשאירה הון רב לבני הכת, והתקוממות בני משפחתה נגד צוואתה¹. התנהל אפוא דיון בעיתונים אם גם בזמן החדש יתכנו מופתים ופעולות היוצאים מגדר הטבע, על כן חשב מר פאליצער לפרסם את סיפורו על מופת אישי מהצדיק.

הספר הקטן הינו בן ארבעים ושלושה עמודים קטנים, ונלווה אליו גם ציור כדי להמחיש את הסיפור ואף תמונת המחבר. הספר נדפס כאמור באנגלית בשנת 1901, ומהותרת של החיבור וגם מהלשון שבו נכתב, עולה שלא היתה כוונת מחברו לתעמולה עבור החסידות או עבור שום סבה אחרת אלא לספר סיפור אישי שהיה עד לו אודות מעשי פלא של צדיקים.

הסיפור עצמו נכתב בתמימות ובכנות רבה כאשר מתאר לפי תומו את העובדות לפרטיהן וכותב בהרחבה את השיחה המעניינת שהיתה לו עם האדמו"ר אודות המופת שראה בעיניו ואודות מופתים בכלל, ודעת הצדיק על האנשים המתקדמים הנאורים וטעויותיהם.

אותנטיות הסיפור ניכרת מאופן כתיבתו. מר פאליצער מסיחו לפי תומו, וניתן לומר שניכרין דברי אמת, אך יתירה מזו היא העובדה שכל האנשים הנזכרים בסיפור – אנשים שאינם מפורסמים כלל – מצינו את זכרם במקומות אחרים, וכל הפרטים אודותם מתאימים לדברי המספר². מר פאליצער אף מזכיר אישים שעדיין היו בחיים כעדים לסיפורו וביכולתם היה להכחיש את העובדות. כל אלו מוכיחים את אמיתת הסיפור³.

מלבד עצם הסיפור שיש בו מן העניין כשאר סיפורי צדיקים שידוע ומפורסם גודל עניינם, יש ללמוד הרבה מהרעיונות שנאמרו על ידי הגה"ק מליסקא לאישים אלו ועל דרכו

1. אולי אף היה למחבר איזה קשר למשפט ההוא, שכן בעת ההיא שימש כרואה חשבון אף בבית המשפט בניו יארק.

2. גיסו של מר פאליצער, איגנאץ גראס וזוגתו פאני פאליצער, נזכרים ברשימת לידת בניהם באבו-סאנטו. איגנאץ נפטר בווינה ביום ב' א' חשון תרמ"ה לפ"ק, וזוגתו פאני נפטרה בברלין ביום ד' ד' סיון תרס"א לפ"ק ונטמנה אצל בעלה בווינה. ש"ב של מר פאליצער מר יוהאן פאלאק היגר לארה"ב ונמצא זכרו על האפיידאויד של מר פאליצער. אחותו של מר פאלאק ובעלה יונאס גראס נזכרים באבו-סאנטו ברשימת ילדיהם. מרת גראס נפטרה יום ג' ד' אדר שני תרל"ה ומנו"כ בווען. (תשו"ח לידידיי שעזרו לי במציאות המידע הזה).

3. כידוע שבסיפורים בדויים כמעט אין מן הנמנע שיכללו פרטים שאינם תואמים עם המציאות, ואף לפעמים בסיפורים אמיתיים הוא כן. [כתבתי כל זה להוציא מלבם של רושמי רשימה שנכתבה באנגלית על ספרים אנגליים שיצאו לאור בשנת 1901 בה כתבו שהסיפור הוא מעשה בדוי.]

בקירוב יהודים לאביהם שבשמים⁴, שכידוע היה בדרכו בקודש לקרב יהודים בדברים ערבים מתוקים מדבש ולמשכם בעבותות אהבה להקב"ה לתורתו ולמצותיו⁵.

הסיפור התרחש בסוף שנת תרי"ט או בתחילת שנת תר"ך לפ"ק, והוא נכתב, כאמור, באנגלית. תרגמתי הדברים ללשון הקודש עם הבהרות שונות⁶.



הסיפור הפלאי: ובינה לו במראה

הנה מקרה פלא שקרה לפני אחת וארבעים שנה, ואולי הוא יענה על השאלה ויכריע את הדיון האם יתכן שאף במאה הזאת יתרחשו ניסים ונפלאות כמו בימי קדם.

דברי רקע: על חייו באימפריה האוסטרו-הונגרית

לעובדה שהנני מספר כעת הנה בן דודי יוהאן י. פאלאק ואני בעצמי היינו עדים חיים, ועל כן אולי כדאי לספר לקורא משהו על חייו לפני העת שהתרחש הסיפור שלנו, שקרה בשנת תר"ך לפ"ק.

יוהאן [פאלאק] נתחנך בווינה אוסטריה. בעודו תלמיד השתתף בתנועת המרד של 1848 (תר"ח) ולאחר זה נהיה לסוחר הנווד ממקום למקום. אני כשלעצמי קיבלתי חינוכי בבודאפעסט וסיימתי את לימודי בבית ספר גבוה למסחר בשנת 1847 (תר"ז). בשנה שלאחריה נתקבלתי לצבא המורדים תחת לודוויג קאשוט⁷ ושימשתי כסמל במחלקת התותחנים הסוסיים.

4. אף שכרגיל יתכן שבשיחזור דו שיח לאחר שנים רבים ישנם פרטים קטנים שאינם מדויקים, אך דברים שנשמעו במצבים מיוחדים רגילים לזוכרם היטב כצורתם.

5. בסיפורינו ישנן גם עובדות הנוגעות לתולדות הגה"ק מליסקא עצמו. לדוגמא, ידידותו עם לאיוש קאשוט המפורסם, דבר שאינו רחוק מן המציאות ראה לקמן הערה 7.

6. השמטתי את שלשת העמודים הראשונים בהם מדבר על המדע הנוצרי.

7. לאיוש (לודוויג) קאשוט (Kossuth Lajos) היה אחד משרי מדינת אונגארן שלחם בעד חירות העם ההונגרי בשנת תר"ח והיה חשוב בעיני היהודים. משפחתו היתה מאוהעל ובילדותו קיבל ברכת הרה"ק בעל הישמח משה זצ"ל. ומה שמסופר לקמן בפנים שהרה"ק מליסקא סיפר שהוא הכיר אותו, זה תואם את המציאות כי אף הוא היה יליד אוהעל, תלמיד הרה"ק בעל הישמח משה זצ"ל, שנתגדל בביתו כידוע.

בעת ההיא נפצעתי בשני פצעים, אחד על רגלי הימנית, קיבלתי מחנית של קאזאק רוסי ואחד על צווארי מכדור שפגע בי, הלא המה עדות נאמנה שהיה לי האומץ לעמוד בקרב נגד המות.

אחר מלחמת המרד נתמנית על ידי הממשל האוסטרי כמפקד של "הרכבת הראשונה של מדינת הונגריה", והצטרפתי לחבורת אישים רואי חשבון שעבדו אצל המנהל הראשי של אנשי הרכבת בבודאפעסט. לאחר שנתיים עזבתי את עבודתי בחברת הרכבת ועברתי לווינה, שם התחלתי לעבוד כרואה חשבון ובזמן קצר נהייתי לאחד מן הרואי חשבונות הכי מוכשרים בעיר.

מכל שכתבתי לעיל יראה הקורא שלא היה חסר אצלנו [יהאן פאלאק] לא באומץ הלב, לא בהשכלה ולא בניסיון.

ביקורו אצל קרובי משפחתו באיזור ליסקא

בשנת תר"ך אני ובן דודי [יהאן פאלאק] עבדנו שנינו בחברה אחת בווינה, ולשנינו אחיות נשואות בעיירה אבו-סאנטו, עיירה קטנה סמוך לטאקאי בהונגריה. שם גרו בעליהם של אחיותינו, שני אחים למשפחת גראס, שם האחד איגנאץ ושם השני יונאס. שם באבו-סאנטו הם ניהלו ביחד מסחר. איגנאץ גראס היה ג'סי כי הוא נשא את אחותי [פאני]. ויונאס גראס היה ג'סו של בן דודי יהאן פאלאק כי נשא את אחותו [הענדל].

והנני להעתיק מה שכתוב בספר 'דובר אמת' שנדפס בסוף ספר שו"ת 'משיב טעם' מאת הגאון ר' יחזקאל בנעט זצ"ל אבדק"ק סינער-וואראהל, עמ' רלב (ירושלים תשמ"ה):

"דרוש לפ' תבא תרס"ב מטעם שרי העיר ליום הולדת קאשוט. שנת המאה .. להיות מכירים בטובה למלכינו יר"ה לשרי הארץ ולאלה אשר שמו נפשם בכפם ללחום בעד החירות ושיווי הזכות והשליכו נפשם מנגד ביום קרב, וראשון שבראשונים היה השר קושט לאויר"ש (וכפי ההגדה הוליתו אמו אל הגה"ק ר"מ טייטלבוים אבדק"ק אוהעל זי"ע לברכו ויברכהו ויאמר עליו הפסוק (תהלים ס, ו) נתת ליראיך נס להתנוסס מפני קוש"ט סלה, וינבא עליו כי גברא רבא יהיה ונשא נס לגוים) שפרסם שמשפט אחד לכל אזרחי הארץ והיה לחק בבית המחוקקים שווי הזכויות לישראל .. ולא ימיש זכרון איש החסד הנ"ל מפי דור האחרון .. כי ישפות שלום לארצו ולתושביה, בימי יושע יהודה ישראל ישכון לבטח, וכל הארץ שלות ושוקטות ע"ע סלה" [תשו"ח להרב ברוך אבערלאנדער שהעירני למקור זה].

ולשלמות הענין כדאי להעתיק קטעים מדרשה שדרש קאשוט בביהכ"נ הגדול בגרויסווארדיין בשנת תר"ח (כפי שמביא י. גרינוואלד בספרו 'טויזנט יאר אידיש לעבן אין אונגארן' עמ' 68): "באתי עליכם יהודים בשמי ובשם ידידי השרים ובשם העם ההונגארי לבקש מחילה מכם על העול שעשינו לעם היהודי זה אלף שנים שהנכם גרים עמנו. אנו יודעים על הצער ועל הסבל שסבלנו במדינתנו, אנו מכירים עכשיו את טעותינו, היהודים הם פטריאטים אמיתיים של העם ההונגארי, ואנו מבטיחים אתכם כי מהיום והלאה לא יהיה על היהודים מה לדאוג ולא נשכח את עזרתכם לנו".

היות שמעולם לא ביקרנו אצל קרובינו הנזכרים, קיבלנו בשמחה את ההזמנה לבא לבקרם ולהיות שם בעונת בציר הענבים, ועל כן לקחנו שנינו רשות לעזוב את עבודתינו למשך חודש והגענו לאבו-סאנטו בתחילת חודש אוקטובר שנת 1859 (תשרי תר"כ)⁸.

בערך כשש עשרה מיילים אנגליים מאבו-סאנטו, בפינה נידחת של העולם, נמצא כפר קטן בשם ליסקא, שהיה מפורסם בעת ההיא בכל המדינה בגלל רב אחד שקבע את דירתו שמה ונתפרסם כאיש עושה פלאות.

הצדיק מליסקא מפורסם באיזור כולו כאיש מופת

מידי יום ביום סיפרו לנו סיפורים נפלאים [על אודות הרב מליסקא], וכפי הנראה מהסיפורים היה ביכולת הרב ההוא לפעול עבור המבקרים אצלו בכל המצטרך להם. ולמרבת הפלא לא רק היהודים האמינו בו, [אלא] גם הרוזנים והגבירים הנכריים הגדולים, האזרחים הפשוטים והאיכרים כולם נטלו חלק בסיפורים על הרב ומהללים ומשבחים אותו כצדיק ואיש אלוקי.

הרב לא היה מקבל שום שכר תמורת ברכותיו, אלא הוא ובני ביתו חיו חיי דוחק ממשכורתו הדלה שקיבל כאב"ד הקהילה, ואם היו המבקרים אותו רוצים ליתן לו מתת מאומה היה מרשה להם לתת סכומים קטנים לעניי העיר.

אחותי סיפרה לנו ששנים רבות היו לה מיחושים באיבריה הפנימיים, ולא עלה בידי הרופאים לרפאותה, אך כאשר ביקשה עצת הרב⁹ והתנהגה כהוראותיו היתה לה רפואה שלימה וגמורה.

אנו [אני ובן דודי] האברכים הנאורים בעלי שכל ולא בעלי התפעלות קבלנו את דבריהם בסבר פנים יפות אך נתמלא שחוק פינו על הסיפורים המוגזמים שלא שמענו כמוהם מעולם. כאשר השתדלנו להראות להם שאי אפשר לנו ליתן אימון לסיפורים כאלו הסתכלו עלינו קרובינו כאנשים שמצווה לרחם עליהם.

מראהו של הצדיק מליסקא שהתגלה בראי

לאחר שהיינו שם באבו-סאנטו כמה שבועות, הנה באחד מן הימים בא אברך אחד לחנותם של גיסינו האחים גראס והודיע לאחים, שאביו, שהיתה לו חנות קטנה בכפר סמוך ששמו טערצל,

8. בשנה ההיא חל ראש השנה שנת תר"ך בסוף חודש ספטמבר 1859, על כן נראה שהם באו לאבו-סאנטו

או בעשרת ימי תשובה או על חג הסוכות.

9. להלן יספר על הסגולה שנתן לה הגה"ק מליסקא.

לא עלה בידו לשלם את הסכום של 600 גולדין שהוא חייב לאחים. האברך ביקש אפוא בשם אביו להאריך את זמן התשלומים למשך שלשה חדשים.

מכיון שהחוב שהיה חייב האיש מטערצל כבר עבר זמנו זה זמן רב, אמרו האחים לאברך בן היהודי מטערצל, שהוא חייב לשלם חצי הסכום תיכף תוך שלשה ימים. ועל החצי השני יתנו לו הארכה של שלשה חדשים. ובאם שלא ישלם 300 גולדין בשלשה ימים הבאים אזי יחרימו תיכף את החנות של אביו בפקודת המשטרה.

האברך אך יצא מתוך החנות, והאחים סיפרו לנו, כי האיש מטערצל – הבעל חוב, הוא יהודי זקן עם משפחה גדולה, אינו עוסק בפרנסת בני ביתו, וכל היום וכל הלילה הוא יושב ולומד את התלמוד, לפעמים בביתו ולפעמים ביחד עם הרב מליסקא, ובחנותו עוסקים בני ביתו ובניו. ודבר ברור אצלם שאם יכריחו אותו לשלם אזי הוא ישלם.

עברו שלשה ימים ולא שמעו מהיהודי הזקן, הוציאו האחים גראס כתבי עיקול מאת המשטרה, והחליטו שלמחר יצא יונאס גראס עם ראש המשטרה ויתחילו לעקל את החנות של היהודי הזקן מטערצל.

באותו ערב בערך כחצי שעה אחר שמונה עזבו יונאס גראס וגיסו יוהאן פאלאק את החנות, אל עבר ביתו של יונאס שבמרחק כחצי מיל מהחנות. אחר סגירת החנות, אני וגיסי איגנאץ גראס נכנסנו לחדר האוכל בדירת גיסי איגנאץ שהיתה באותו בנין של החנות, שם פגשנו את אחותי, אשתו של איגנאץ.

החושך כבר ירד על החדר, והדלקתי את הנר שעל השלחן. איגנאץ, שעמד אצלי עם פניו אל הראי שעמד שם, החל פתאום לצעוק, הוא אחז בזרועי והראה באצבעו על הראי, וצועק "תסתכלו!", הרב מליסקא. "הסתכלתי לתוך הראי ולא ראיתי אף זכר של הרב, וגם אשתו – אחותי לא ראתה מאומה. "למען השם!" צועק איגנאץ כאשר כל גופו רועד ופניו לבן כשלג:

"האם אין אתם רואים את הרב יושב ביחד עם בני החבורה שלו עם הספרים הגדולים פתוחים לפניכם, והזקן מטערצל יושב משמאלו ומשוחח עמו?"

הפחד אחז אותי ואחותי, כי חשבנו שאיגנאץ השתגע, והשתדלנו להרגיע אותו, אך ללא הועיל. כעבור כמה רגעים הוא הסתכל לתוך הראי ואמר: "ברוך השם, החזיון נעלם." – ואז הוא נרגע, ואמר לנו שהוא איננו מדמיין, כי ברור אצלו שהחזיון שראה נשאר שם לכמה דקות. ואמר לנו שהמאורע העל טבעי גורם לו עגמת נפש רבה.

לאחר זה הביאו לנו ארוחת הערב, אך לא יכולנו לאכול מאומה באשר פתאום נפתחה הדלת,

ובן דודי יוהאן פאלאק כשחרב בידו, עומד רועד כולו, ומראהו כמראה השד. "באו מהר" אמר לנו, "אני חושב כי יונאס השתגע והנני משותק מפחד. כאשר באנו הביתה [המשכן יוהאן לספר, נכנסנו אל החדר המואר. והנה יונאס מראה באצבעו על הראי וצועק: "תסתכל! הרב מליסקא יושב שמה עם הזקן מטערצל, האם אין אתה רואה אותו?" אמרתי 'לא', "מה?" הוא אמר לי, "היתכן, אין אתה רואה אותו?" ואז הפך פניו כולו לבן ונפל ארצה והתעלף."

"קראתי את אחותי, שהיתה מבולבלת מן המצב, ועזבתי את יונאס תחת פיקוחה ובאתי הנה מיד."

כאשר שמענו את זה נבהלנו ומיהרנו לביתו של יונאס.

כאשר הגענו שמה מצאנו את יונאס שוכב על הכורסא מלא דאגה על המראה הנורא אשר ראה. יונאס הבין שאין זה אלא אזהרה מאת הרב הגדול מליסקא שרוצה להציל את רעו היהודי, הזקן מטערצל, שלא יעקלו האחים את חנותו. כאשר שמע יונאס שגם אחיו איגנאץ ראה את החזיון הנורא ההוא, החליטו מיד לוותר על העיקול לגמרי, אפילו באם יהיה להם הפסד של כל הסכום של 600 גולדין, הם לא יעשו מאומה נגד היהודי מטערצל. וכאשר החליטו כן קיימו בפועל.

ביקור בעל החנות, הזקן מטערצל, ומבטיח שישלם החוב

למחרת כחצות היום, כאשר כולנו היינו עדיין תחת הרושם של המאורעות המוזרים שהתרחשו אמש, ואחר שכבר חזרנו שוב ושוב עד הפעם החמישים את סיפור החזיונות לכל פרטיהם. פתאום נכנס לתוך החנות לא אחר מהזקן מטערצל, אדם נכבד עם זקן ארוך בעל קומה, והושיט את ידו לאחים גראס, לאיגנאץ וליונאס, ואמר להם שאתמול הוא ביקר אצל הרב מליסקא לבקש עזתו על אודות האיום של העיקול שהחליטו להוציא על חנותו. שאין זה אלא גזירה שפירושה איבוד פרנסתו ופרנסת בני ביתו.

"הרב הטוב אמר לי", התחיל לספר, "שאין על מה לדאוג, כי הוא מכיר אתכם טוב, ובודאי לא תעשו שום עול, והציע שאבוא אליכם ולדרוש את שלומכם בשמו, ולהבטיח אתכם שאשלם כל החובות אחר [סיום] בציר הענבים לאחר שאמכור את כל היינות שלי."

"בוודאי", ענה לו איגנאץ, "הרב הטוב צודק ומקבלים אנו את הבטחתך ומברכים אותך בהצלחה."

הזקן מטערצל הודה להם על שנתנו לו הארכה עד אחר הבציר ועזב את החנות.

הרושם שהשאיר האורח היה מצוין. ואף שהביקור פעל כקסם, ורוח העצב עבר כליל מאת

האחים איגנאץ ויונאס. אך אני ושאר בשרי יוהאן פאלאק הרגשנו שאת המאורע שהתרחש בלילה העבר אותו ראינו בעינינו לא היה ביכולתנו להבינו, והוא שימש כתוכחה מגולה על הספיקות שקננו בנפשינו.

הפועל יוצא מכל מה שקרה לנו היה שלא נשאר אצלנו שום טעם ועונג מביקורנו באבו-סאנטו, כי קרובינו השתמשו במאורע לשכנענו לקבל דעתם והשקפתם, ובאשר המצב כבר היה בלתי נעים לא היה אפשרי מבחינתנו להשאר במצב כזה למשך זמן.

ביקור בבית הגה"ק מליסקא

לא עברו ימים רבים והחלטנו שאין ברירה והדבר היחידי שאפשר לנו לעשות הוא "לאחוז את השור בקרניו", כאשר עוד קיימת בידנו ההזדמנות, ועל כן יום אחד בשעות אחר הצהרים בלי שום צרמוניה עמדנו לפני הרב.

הרב מליסקא היה איש רזה כבן 55¹⁰, כתפיו כפופים, עם מצח רחב – סימן של בינה יתירה – עינים כחולות גדולות המראות על רב חסד, מראהו רציני מסודר ומלא חן, פאותיו השחורות ארוכות וזקנו עם כמה שערות לבנים, שנתנו לו מראה מכובד. היה לבוש מעיל אפור כהה ארוך עד הקרסולים, ועל ראשו כיפת קטיפה שחורה.

אי אפשר היה שלא לעמוד בהתפעלות לפני האדם המופלא הזה, ואין מן הצורך להצדיק את הרגשתנו זו, כי הדבר היה ניכר בדבריו שנאמרו בהמשך בשפה ברורה וצחה באונגאריש, דייטש ולשון הקודש, וטענותיו והסבריו הנכוחים. ממילא כבר לא היה לפלא בעינינו ההשפעה והכבוד שנהנה ממנו, אף בין אלו הרחוקים מחוגו ואף אצל אותם שלא היו בני דתו.

כאשר נכנסנו אל החדר ישב הרב עם כמה זקנים. כאשר ראה אותנו מתקרבים אליו, הוא בא לקראתנו ואמר: "בודאי אתם האורחים של האחים גראס מסאנטו. זה מהנה אותי שבתם ונעים לי להכיר שני אברכים נאורים ומשכילים."

דבריו האחרונים היה פשוט לעג לדעתנו המבולבלת, אך קיבלנו את דבריו בפנים יפות. והבענו לפניו את העונג שיש לנו לפגוש אותו וביכולתנו למלא את מבוקשינו לכבדו בביקור קודם חזרתנו לווינה.

"זה מאד נעים מכם" אמר הרב, "ובפרט בימינו שבדרך כלל הצעירים אינם מעוניינים כלל

10. הגה"ק מליסקא נולד בשנת תקס"ח.

בענייני דת ובפרט באנשים כמוני. אם ביכולתי לשאול אתכם על החלטתכם לבקר אצלי? אבל קודם תתישבו".

שאלות אודות המראה בראי ופשרו

"כבוד הרב" אמרתי "יסלח לי הרב על שהנני שואל ישר אל הענין, אך אין שום סיבה להתעלם מן הנקודה, באמת באנו לכאן שתפתור לנו את ספיקותינו שנתהוו אצלנו מחמת איזה אירועים שקרו לפני כמה ימים במשפחת גראס. אירועים שהיינו עדים להם, אירועים שכפי הנראה התרחשו מחמת כבודו. ועכשיו, אם הדברים שראו האחים גראס לא היו מצד דימיון האחים גראס, ואם מה שהם טענו שראו בראי אמת, אז זהו דבר שאין לנו שום הבנה בו כי כנראה מדובר בדבר שלמעלה לגמרי מן הטבע."

אחר זה אמרתי את כל המאורע כמו שהוא קרה, ואמרתי: "כנראה שדמיון לקח חלק במאורע, באם לא למה רק הם ראו את המראה ואנו לא ראינו כלום?"

"ידידי" אמר הרב, "קודם כל לא היתה שום דמות במראה ועל כן לא היה ביכולתכם לראות מאומה."

"אם כן, האם האמת הוא" שאלתי "שהכל היה דמיון?"

"אסביר לך את הענין" אמר הרב, "הגם שלא היו דמויות בראי, אך מה שהגידו האחים גראס אמת ונכון הוא. לא היו אלו הם או גופם שהזמנתי לתת חשבון לפני, היתה זו רוחם שהזמנתי אצלי בשעה שבא לפני ידידי הזקן מטערצל לחנן על נפשו, ומה שראו היה רק בעיני רוחם לבד, והמראות לא היה להם שום שייכות למה שאתם מכנים דמויות. ועל כן לא היה שום סיבה שגם אתם תדעו על האזהרה שהיתה מיועדת לאחים גראס לבדם."

"כבוד הרב" אמרתי, "הדברים ששמעתי עכשיו עושים עלי רושם שאי אפשר לי להסבירם. מעולם לא עמדתי לפני בן אדם שכפי הנראה יש בכוחו להשפיע על זולתו באופן פלאי כזה, ואף שאין בידי להסתפק על כוחות הגדולים של כבודו, אך אנו חיים במאה נאורה ומעשית. כיצד נוכל להגיד את הדבר הפלא שראינו לאנשי עולמנו בלי להביא ראיות על היכולת של מציאות של כוחות כאלו בעולם, האם לא ילעיגו עלינו? ועל כן הנני חושב שבצדק אוכל לבקש ראיות חותכות על מציאות זה מאת כבודו."

הסבריו של הגה"ק אודות כוח של מופתים

"חבירי הצעירים" השיב הרב, "אדרבה אין אני משתמט מלהשיב על שאלתכם, ויש לי עונג רב לדבר על הענין והנני מקוה שאענה באופן מספיק, ונא להקשיב למה שהנני רוצה לומר."

"חז"ל למדו אותנו¹¹: הקדוש ברוך הוא גוזר והצדיק מבטל."

"הצדיק גוזר והקדוש ברוך הוא מקיים."

"הקב"ה ברא את האדם בדמותו ובצלמו ויפח באפיו נשמה נצחית, ונתן לו כוחות אין סופיים שבידו לכבוש את העולם ולמשול בכל יצורי עולם על כל החי על הארץ בימים וגם על עופות השמים, והקב"ה אוהב לבטל רצונו לרצון יראיו הצדיקים, ואם שדברים אלו נראים כאלו הם למעלה מן הטבע, אך הכוחות לפעול על ידם ברוח קדשו הוא טבעי אצל הצדיקים כי עבדי השם נבחרו על ידי הקב"ה כשלוחיו בימינו ובימי קדם."

"דוגמאות רבות לכחות אלו מצינו בסיפורי תורתנו הקדושה, ועליהם מיוסדים דברי חז"ל הנ"ל, ואביא כמה דוגמאות:

"כאשר שכחו בני ישראל את אביהם שבשמים בעת שעלה משה למרום, והמה הכריחו את אהרן לעשות את עגל הזהב אשר עליו קראו¹² 'אלה אלקיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים' ורצה הקב"ה להשמידם אך משה בחיר ה' עמד והתחנן עליהם לשאת חטאם ולהניחם. וכאשר בני ישראל המרו בה' כאשר שמעו מהמרגלים ששלח משה לתור את ארץ כנען קראו כל העם לרגום את יהושוע וכלב ויאמרו איש אל אחיו¹³ 'נתנה ראש ונשובה מצרימה', ואז נתגלה ה' למשה ואמר: 'עד אנה ינאצני העם הזה? אכנו בדבר ואעשה אותך לגוי גדול'. אך משה התפלל אל ה' לסלוח את חטאתם ויאמר אליו ה' 'סלחתי כדברך'.

"מצינו ביהושע¹⁴ כאשר נלחם עם האמורי צוה השמש בגבעון לדום וירח בעמק אילון ויעמוד השמש בחצי השמים ולא אץ לבוא כיום תמים, בשמוע ה' בקול איש'.

"כאשר אחאב מלך ישראל בחטאו אשר החטיא את בני ישראל והכעיס וחרף אלקי ישראל, מצינו שהנביא אליהו אמר לאחאב¹⁵ 'חי ה' אלקי ישראל אשר עמדת לפניו אם יהיה השנים האלה

11. מו"ק טז, ב.

12. שמות לב, ח.

13. במדבר יד, ד.

14. יהושע פרק יב-יג.

15. מלכים א יז, א.

טל ומטר כי אם לפי דברי'. 'ויהי ימים רבים ודבר ה' היה אל אליהו בשנה השלישית לאמר לך הראה אל אחאב ואתנה מטר על פני האדמה'¹⁶. במקום שהרעב היה חזק על שומרון. ולא נתח מטר ארצה עד שעלה אליהו אל ראש הכרמל ויגהר ארצה וישם פניו בין ברכיו ואז התקדרו עבים ורוח ויהי גשם גדול.

ועל הנביא אלישע מסופר¹⁷:

כאשר באו הנושים לקחת את שני ילדי האלמנה העניה לו לעבדים, ויאמר אליה אלישע מה אעשה לך? הגידה לי מה יש לך בבית? ותאמר אין לשפחתך כל בבית כי אם אסוך שמן. ויאמר לך שאלי לך מאת כל שכינך כלים רקים אל תמעיטי. ובאת וסגרת הדלת בעדך ובעד בניך ויצקת על כל הכלים האלה והמלא תסיעי. ותלך מאתו ותסגר הדלת בעדה ובעד בניה הם מגישים אליה והיא מוצקת. ויהי כמלאת הכלים ותאמר אל בנה הגישה אלי עוד כלי ויאמר אליה אין עוד כלי ויעמוד השמן. ותבא ותגד לאיש האלקים ויאמר לך מכרי את השמן ושלמי את נשיך ואת ובניך תחיי בנותר.

[והמשיך הרב לאמר:]

"ועכשיו כנראה שאני בעניי, שקידתי ומעשי מרוצים לפני אבינו אב הרחמים, כי המה מסורים לטובת ולתועלת המין האנושי בלי שים לב למצבו הדתי, ומעולם לא היה לי כל סיבה להתחרט על מעשי ועל זה שהשתמשתי בכחות ובמתנת אלקים שחנן אלקים אותי.

"העובדא עם האחים גראס תוכיח זאת. את האיש הזה מטערצל הנני מכיר זה שנים רבות כאיש עני אך נאמן בתכלית. הנני מכיר גם את האחים גראס ומצבם, אשת אחת מן האחים היתה אצלי בנידון מכאוביה. וכדי להציל את האחים מלעבור על עבירה חמורה אשר כנראה – להיותם אנשים סוחרים – לא הכירו בחומרתה, הייתי מחויב להתערב בדבר, ובהשראת רוח אלקי היתה ביכולתי לפעול מה שפעלתי. וכעת פרנסתו של הזקן העני מטערצל ומשפחתו מובטחת, והאחים גראס יקבלו בקרוב את התשלומים ולא ישארו חטאים לעולם.

"תודה רבה כבוד הרב על הביאור המצויין, אך מה שהזכרת את אחותי שבאת לכבוד הרב אודות מכאוביה, מכריח אותי לומר שידענו על מכאוביה זה שלש שנים, כאשר ביקרה אצל פרופסורים ורופאים מומחים בכל המדינה בלי שום סימן של שיפור במצבה. ועכשיו טוענת אחותינו שאחר שעשתה כעצת כבודו חזרה לבריאותה והיא חושבת זאת לנס, בפרט שרפואתה באה לה בלי שום

16. שם יח א.

17. מלכים ב ד, ב.

תרופות, ואך על ידי טבילות ותפילות במשך עשר שנים. ובזה אנו מודים שאחותינו עכשיו בריאה ושלימה אך קשה עלינו לחשבה כנס, והננו חושבים כי הרפואה היא רק ענין טבעי.

"ידידי" אמר הרב, "אין לצפות שאישים כמותכם או כמו רוב בני החברה החושבים עצמם לנאורים שיסכימו לשום דבר שהוא חוץ מדרך הטבע, אבל אי אפשר שלא תודו שלא עלה ביד רופאים מומחים לרפאות את מרת גראס קודם שבאתה לשאול בעצתי. אך אל תטעו בכוונתי שאני חושב שפעלתי רפואתה או רפואת מישהו אחר. המציאות היא שהרבה חולים שבאו לשאול בעצתי נתרפאו, אך תמיד על ידי השתדלותם ועל ידי תפילותיהם כאשר עשו על פי עצתי.

"למי נפנה לרפאות אותנו בעת חלינו וצרותינו כאשר אין בידי בשר ודם לעזור לנו? לה' לבדו, המרחם על כל מעשיו, ונאמר כדברי דוד המלך נעים זמירות¹⁸, 'עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ' רק אנשים בלי שום אמונה לא יהא ברור להם שיש כח בידי האדם לעמוד לפני כסא הכבוד. הלא ראינו בעינינו אלפי פעמים שהתפילות הם מלאכי מעלה שמתקבלים אצל הקדוש ברוך הוא, והוא דן אותם ברחמים.

"אם נתרפאה אחותכם היה זה במענה לתפילותיה הכנות, ולמה לא לקרות זה נס? עצתי בטבילות היתה רק אמצעי זהירות שתעמוד אחותך בטהרה בלי שום פגמים בעת תפלתה – כאשר שפכה לבה לפני ה'.

דברי הגה"ק אודות הקידמה והמודרנה שמתעות

"כבוד הרב" אמרתי, "דבריו היפים וביאוריו המוסברים הם מספיקים ואודה בטוב לב שהסירו ממני כל ספיקותי, אך ברצוני לשאול עוד שאלה אחת.

"תמשיך", אמר הרב בסבלנות.

"מהי הסיבה שבזמננו על הרוב אין שומעים על אישים אשר בכוחם לפעול דברים פלאיים, דברים אשר לפי תולדות עמינו היה מצויים לרוב בזמנים קדומים?"

"ידידי" המשיך הרב, "אמת שבימי קדם היו אנשים כאלה שהזכרתם מצויים יותר, ולא היו מוגבלים לאומה מסוימת. מצינו בכתובים ובדברי הימים, וגם בעתים הללו שייכים דברים אלו. אנשים צדיקים ונשים צדקניות נמצאים בכל הזמנים וגם בין כל האומות ובכל החוגים. אך בדורות האחרונים דעת בני אדם עסוקה בדברים אחרים, טוענים שהביאו לקידמה מופלאה בתרבות האנושי, במדע, בחוקי המוסר, הם טוענים שהאישים כיום המה נאורים, שהמציאו חידושים חשובים. וכי אפשר לצפות שבמצב כזה יצמחו ריבוי בני אדם העוסקים בעניינים רוחניים כבני חוגי.

העולם נעשה כה מושקע בקידמה ובחדשנות, עד אשר חושבים שאישים כמוני אינם מן הישוב, האם כל זה יביא אושר לבני אדם, זהו ספק גדול אצלי. במקום שעוזבים את הדת, שמחה אמיתית, סיפוק נפשי, ותקוה אינם יכולים להתקיים.

הרבה מאמינים שמפני החידושים שהמציאו והפטנטים שגילו, יש לאל ידם להכחיש אף את מציאות הבורא וזה שמנהיג את העולם. המה שוכחים על שפלותם ועל כך שכל גאונותם וכל מה שיכולים להמציא, הוא רק מכח הרוח מתנת אלקים שהטביע הקב"ה בגופים הנעלבים שנעשו מעפר.

ישנם גם הצבועים, אשר הדת אצלם אינה אלא אמצעי לחפות על חסרונם. מעשיהם הטובים אינם אלא לפני ואינם נובעים מעומק נפשם רק מטעמים ומניעים עצמיים.

הקב"ה קבע שיהיו עניים ועשירים, וזה אינו ענין של שכר ועונש, אך לטהר בני אנוש. העשיר יש בידו לעזור את אחיו העניים להראות לו אהבה, והוא העני יברכהו ועל ידי זה יקבל העשיר שכר נצחי. אך בעת הזאת כנראה שדעת בני אדם היא שתכלית הכל היא לראות לסחוט את הכל מידי העניים ולעשותם אף עניים גדולים יותר. ואך הקב"ה יודע מה יצמח מהדרך המקולקלת הזאת.

אך אגיד לכם כי הקב"ה שברא את האדם וברכו שיפרה וירבה וימלא את הארץ לא יסבול הרע והאי יושר הזה לעד. אי אפשר לעבור על דבר ה' בלי להיענש לבסוף. כאשר כל מגמת בני אדם האלו היא רק על עשרם, ואין שמים לב שרק משך זמן קצר בינם ובין הקבר אשר שם אין כל צורך ברוב הונם והכל נשאר מאחריהם.

[אם רוח האדם אינו נצחי] וחי האדם נפסקים בעת שפוסק מלנשום אזי מהי תכלית כל המצות? אך חיי הנשמה הם חיים נצחיים לעד ולעולמים להתענג על שכר הטוב או לענוש על מעשינו הרעים עלי אדמות.

ואין מן הצורך להביא ראי' לדברינו, אך מזה שזכר כל האנשים והנשים שעשו טוב ומלאו את תפקידם מהא-ל בהעלותם את בני אנוש ומפיצים צדק ויושר לכל. ממשה רבינו ועד [להבדיל] לוואשינגטון¹⁹, מעשיהם הטובים נצחיים כנשמתם.

המעשים הטובים של הפטריט הגדול קאשוט – שזכיתי להנות מידידותו²⁰ – והמלכה האצילה וויקטוריה מאנגליה שהגינה עליו, בוודאי יקבלו את שכרם הטוב. בעת אשר זכר האנשים והנשים הרשעים, שהעיקו והרשיעו לבני אנוש יקבלו הם גמול מעשיהם הרעים שעשו עלי אדמה.

מה גדלו ומה עמקו היעודים אשר אלקים ברחמיו הרבים לבני אדם.

19. ג'ורג' וואשינגטון, נשיאה הראשון של ארצות הברית.

20. ראה לעיל הערה 7.

קללת אלקים²¹ "כי בזעת אפיך תאכל לחם" היא ברכת ה' ברחמיו המרובים, כי העבודה והעסק לבדם מביאים שמחה וסיפוק לבני אדם.

היות זמנו של האדם עלי אדמות מוגבל וסופו למות – הוא הברכה הכי גדולה לאדם, והוא המבטיח הטבעי של קיום המין האנושי עלי אדמות.

ידידי הצעירים, תחזרו כעת לעבודתכם ותתרמו מכחכם חלקכם בקידום של העת הזאת, אך לכשיהיה לכם פנאי ותזכרו את הפגישה הזאת אז נא אל תשכחו מה שדברנו וכל מעשה טוב שתעשו בכל לבבכם אזי הפעולה ההיא תפעול אצלכם שמחה אמתית ותגביה את נשמתכם לעמוד לפני הקב"ה והוא ישמור אתכם מכל רע. אך בכל מצב בחייכם השארו נאמנים לדת שנולדתם בה, היו דתיים ישרים ונאמנים, ושכרם יהיה אריכות ימים ותזכו לראות בנים ובני בנים מתוך אושר ונחת.

דברי סיום ממספר הסיפור

כבר עברו ארבעים שנה מאז, העדים החיים עדיין הם: יונאס הדר כעת בווינה, אחותי פאני – אמה של השחקנית זשעני גראס – הדרה כעת בברלין ואני.

בן דודי יוהאן היגר לארצה"ב בשנת 1863 (תרל"ג), עסק קצת בפוליטיקה והיה מבקר בבית המכס תחת הנשיא גראנט, גארפילד וארטהאר.

יוהאן לא היה איש דתי וכל מגמתו היתה לאסוף עושר, אך הוא נפטר בשנת 1899 (תרנ"ט) ולא זכה לילד שיתאבל על קברו.

באתי לארה"ב בשנת 1871 (תרל"א), ומיום שפגשתי את הרב השתדלתי לחיות על פי הצעותיו, וזכיתי לבנים ובני בנים, ואף שאין לי הון ועושר בביתי אך הנני מרגיש אושר ונחת בחיי.

ואף בזה נתקיימו דברי הפרידה של הרב הגדול מליסקא.

21. בראשית ג, יט.